

Verantwoord Beleggen

Stichting bewaarder, Zwitserleven
Beleggingsfonds

Rapportage vierde kwartaal 2016

Inhoudsopgave

1	Introductie: Caroline van Leenders	3
2	Biodiversiteit	4
2.1	Gezonde ecosystemen voor een gezonde economie	4
2.2	Op uitnodiging van de EU naar China	4
2.3	Infographic	5
3	CO₂-voetafdruk van beleggingen	6
4	Uitsluitingen en engagement	8
4.1	Nieuwe uitsluitingen	8
4.2	Inzicht in engagements	8
4.3	Engagementvoorbeelden	10
5	Stemmen	12
5.1	Inzicht in stemmen	12
5.2	Op hoeveel vergaderingen stemde ACTIAM?	12
5.3	Voorbeelden en ontwikkelingen in het tweede halfjaar van 2016	14
6	Green bonds en positieve selectie	18
6.1	Green bonds: Rabobank	18
6.2	Positieve selectie: Stora Enso	19
7	Appendix	20
7.1	Huidige uitsluitingen (bedrijven)	20
7.2	Huidige uitsluitingen (staatsobligaties)	22
7.3	CO ₂ -voetafdruk van beleggingen	24

Introductie: Caroline van Leenders

Caroline van Leenders (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) heeft, samen met Anne-Marie Bor (AMBOR Creatie), de Community of Practice Financial institutions & Natural Capital (CoP FiNC) geleid. In een CoP leren - in dit geval - 15 mensen van elkaars praktijk. Na 10 bijeenkomsten verspreid over 3 jaar is de community afgerond met *Finance For One Planet*; een E-book met inzichten en verhalen van de deelnemers. Eén van de actieve deelnemers was ACTIAM.

We zijn in een nieuw tijdperk aangekomen: het Antropoceen. Een tijd waarin de mens diepe, soms permanente, sporen achterlaat op de aarde. Eén van die invloeden is het verlies aan biodiversiteit, dat aan de basis ligt van de veerkracht van ecosystemen. Volgens vele studies heeft de planeet haar grenzen met betrekking tot het verlies aan biodiversiteit bereikt. Nu we als mensheid gaan bouwen aan een nieuw tijdperk, moeten we de negatieve impact op de ecosystemen beperken en aangetaste landschappen herstellen. We moeten investeren in natuur gaan zien als beleggen in de toekomst van de mensheid.

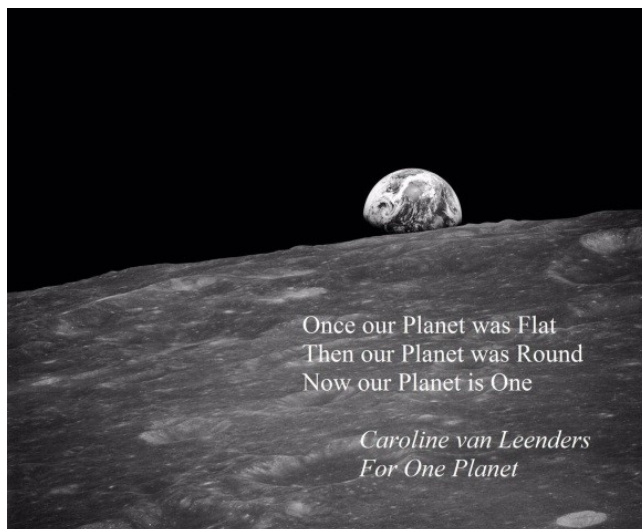
Het doel van CoP FiNC was om natuurlijk kapitaal op te nemen in beleggingskeuzes. Met natuurlijk kapitaal bedoelen we alle ecosysteemdiensten die de aarde aan de economie en maatschappij levert. Denk aan schone lucht, een stabiele atmosfeer, voldoende zoet water, maar ook bevruchting van gewassen en landbouwproducten als palmolie of soja. Ook financiële instellingen zijn afhankelijk van deze ecosysteemdiensten. Eén van de conclusies van CoP FiNC was dat financiële instellingen drie dingen moeten meten als ze willen weten hoeveel impact ze op ecosystemen hebben: 1. uitstoot van broeikasgassen, 2. zoetwatergebruik en 3. landgebruik. Als een financiële instelling door natural capital accounting de relatie met een ecosysteem kent, en het veerkrachtig wil houden, zullen ze moeten gaan investeren in het behoud van natuur.

Er is wereldwijd ongeveer 90 biljoen dollar per jaar beschikbaar waarvan slechts één procent nodig is om het biodiversiteitsprobleem op te lossen. Behoud van natuurlijk kapitaal wordt op dit moment vooral met overheidsgeld gefinancierd. Om de private sector te betrekken, moet een brug worden geslagen tussen de 'groene wereld' die geld zoekt en de financiële wereld die 'groen' wil. Daarom bracht ACTIAM het private geluid in op een seminar van de EU en China over innovatieve financiële mechanismen voor biodiversiteit. ACTIAM benadrukte dat een goede dialoog met bedrijven effectief is om impact inzichtelijk te maken en te verminderen.

Er gebeurt veel en ik ben trots dat we daar met CoP FiNC een bijdrage aan hebben kunnen leveren. De volgende stap is het toepassen van een ecosysteembenadering. Als financiële instellingen ons natuurlijk kapitaal willen behouden, moeten zij de veerkracht van ecosystemen als uitgangspunt te nemen. De Europese Commissie start in navolging van de CoP in Nederland een CoP Finance@Biodiversity en ACTIAM doet mee! Met *For One Planet* als paradigma kan de financiële sector de drijvende kracht zijn voor het behoud van de kwaliteit van al het leven in de Antropoceen. Daarvoor is het niet alleen nodig dat de financiële sector investeert in groen, maar ook groen innoveert. De Trendrede roept 2017 uit tot het jaar van de veerkracht; mogen financiële innovaties als impact investing, green bonds en investing in groene infrastructuur met een exponentiele groei daaraan bijdragen!

Caroline van Leenders
Senior process manager Sustainable Transitions
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Download het E-book *Finance For One Planet* via:
<http://www.rvo.nl/file/finance-one-planet-2016-cop-financial-institutions-and-natural-capitalpdf>

Biodiversiteit

2.1 GEZONDE ECOSYSTEMEN VOOR EEN GEZONDE ECONOMIE

Biodiversiteit is een rijkdom die we niet kunnen missen. Bossen leveren ons zuurstof, houden de bodem gezond en zuiveren water. Bijen bestuiven gewassen waardoor voedsel geproduceerd kan worden. Mangrovebossen beschermen kustgebieden tegen tsunami's. En zo zijn nog talloze andere voorbeelden te bedenken van de voordelen die biodiversiteit ons biedt. En daar betalen we vaak niet eens voor!

Biodiversiteit is een maatstaf voor de variatie in leven die we op aarde kennen. Bijvoorbeeld het aantal soorten planten, dieren of micro-organismen. Die variatie aan leven wordt vaak gebruikt om de 'gezondheid' van een ecosysteem te meten. Dat kunnen grote ecosystemen zijn, zoals het tropisch regenwoud in Brazilië, maar ook kleinere, lokale ecosystemen zoals een vijver. Het is belangrijk dat die diversiteit behouden wordt. Niet alleen omdat een divers natuurgebied mooier is om naar te kijken en op zichzelf van waarde is, maar ook omdat we van biodiversiteit afhankelijk zijn.

Het vierde kwartaal van 2016 was het kwartaal waarin het onderwerp biodiversiteit een vlucht nam. Mede omdat van 2 tot 17 december in Mexico de biodiversiteitstop van de Verenigde Naties plaatsvond. Net als de internationale klimaattop brengt deze top overheden, bedrijven, ngo's en andere organisaties bijeen om te bespreken hoe de wereld ervoor staat wat betreft biodiversiteit.

Er is dus aandacht voor dit onderwerp. Toch neemt de druk op de biodiversiteit op aarde toe. De afgelopen decennia steeg niet alleen de wereldbevolking in hoog tempo, maar ook de welvaart. Mensen kopen meer, reizen meer en laten met hun levensstijl een grotere voetafdruk op de wereld achter. We vragen meer van de aarde dan zij kan herstellen. En zoals bovenstaande voorbeelden aantonen is het in ons eigen belang om daar verandering in te brengen.

ACTIAM richt zich binnen haar focusthema land daarom op het onderwerp biodiversiteit. Ook de andere focusthema's, klimaat en water, hebben een sterke invloed op en zijn afhankelijk van biodiversiteit. Veel van de gesprekken die we voeren, stemmen die we uitbrengen op aandeelhoudersvergaderingen en sommige uitsluitingen of beleggingskeuzes zijn verbonden met dit onderwerp. In dit kwartaalrapport lichten we enkele voorbeelden toe.

2.2 OP UITNODIGING VAN DE EU NAAR CHINA

ACTIAM werd door de Europese Commissie uitgenodigd om in november 2016 naar China te gaan. Aanleiding was de oprichting van de EU CoP Finance@Biodiversity; een werkgroep gericht op biodiversiteit voor financiële instellingen. We werden gevraagd om in China onze ervaringen en kennis te delen op het gebied van biodiversiteit en financiering. Daar vond namelijk de conferentie *Innovative Finance for Biodiversity* plaats.

Naast een presentatie op deze conferentie brachten we een bezoek aan het Wereld Natuurfonds in Beijing en de Nederlandse ambassade. Totaal verschillende organisaties, maar met hetzelfde doel. Het bleek dat palmolie en de energietransitie, twee onderwerpen waar ACTIAM veel mee bezig is, ook voor de Nederlandse ambassade belangrijke onderwerpen zijn. En dat het Wereld Natuurfonds in China al bijna 10 jaar bezig is met de financiële sector en duurzaamheid. Waar in Europa de toezichthouders zich vorig jaar steeds meer gingen bezighouden met verantwoord beleggen is dat in China juist waar ze zijn begonnen. En andersom: in Europa is verantwoord beleggen meer een 'bottom up'-proces geweest en hebben de financiële instellingen veel ervaringen met praktische methoden om verantwoord te beleggen die voor Chinese financiële instellingen nieuw zijn.

We kunnen dus veel van elkaar leren. China heeft een enorme inhaalslag gemaakt op het gebied van klimaat de afgelopen jaren en het is dus een interessant land om in de gaten te houden. Met de veranderingen in het politieke klimaat in bijvoorbeeld de Verenigde Staten is het nog belangrijker dat landen zoals China een leiderschapsrol richting een duurzame samenleving op zich nemen.

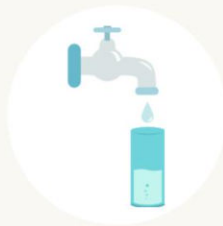
eco-sys-teem
een geheel van planten en
dieren

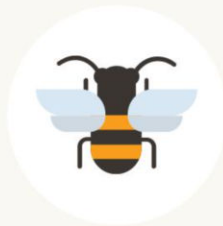
Is rijk aan soorten en genen

Is in balans

Levert ons onmisbare
diensten

Is productief

Heeft een gezonde bodem

CO₂-voetafdruk van beleggingen

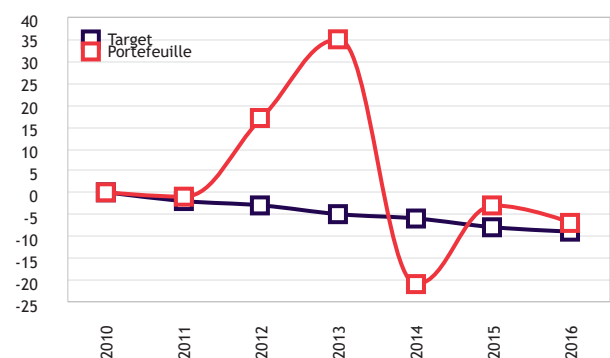
Een jaar geleden begon ACTIAM met de publicatie van de CO₂-voetafdruk van beleggingsfondsen. Dit verslag vormt een nieuwe mijlpaal: voor het eerst publiceren we de CO₂-voetafdruk van alle door ACTIAM beheerde beleggingsfondsen.¹ En daar zijn we trots op! Want volgens ons zijn we de eerste fondsbeheerder in Nederland die dat doet.

Het meten van de CO₂-voetafdruk van beleggingen is belangrijk voor transparantie en noodzakelijk om te kunnen sturen naar een doelstelling. ACTIAM belegt in bedrijven en landen (staatsobligaties) die op hun beurt broeikasgassen uitstoten. We berekenen de grootte van onze belegging (in procenten) en gebruiken dit percentage om te berekenen hoeveel CO₂-uitstoot ons toe te kennen valt. Het totaal van de CO₂-uitstoot van bedrijven of staatsobligaties in een fonds vormt de CO₂-voetafdruk van het fonds. Een uitgebreide uitleg over de methodologie en keuzes die daarbij gemaakt zijn is [hier](#) te vinden.

Maar waarom en met welk doel? Klimaatverandering is een grote uitdaging de komende jaren en een focusthema bij ACTIAM. In de gesprekken over klimaatverandering staat koolstofdioxide (CO₂) meestal centraal. Koolstofdioxide is een broeikasgas dat de aarde warm houdt. Een (door menselijke activiteiten veroorzaakt) overschot van CO₂ leidt echter tot een versterkt broeikaseffect, met klimaatverandering tot gevolg. Daarom is het belangrijk om de wereldwijde uitstoot van CO₂ te beperken en terug te dringen. Bij het berekenen van de CO₂-voetafdruk van fondsen kijken we naar "equivalent CO₂". Dat betekent dat ook andere broeikasgassen zijn omgerekend naar CO₂, om een completer beeld te krijgen van de impact op het klimaat. **Het doel is om de CO₂-voetafdruk van alle beleggingen die ACTIAM doet, in 2025 met 25% te verminderen ten opzichte van 2010.**² Deze doelstelling is gebaseerd op informatie van de UNFCCC, dat heeft berekend dat er in 2050 een vermindering van CO₂-uitstoot van 40-70% ten opzichte van 2010 nodig is om het 2 graden-scenario te bereiken.

Grafiek 1 geeft de CO₂-intensiteit van de door ACTIAM beheerde actieve Europese aandelenfondsen weer. CO₂-intensiteit houdt in: de hoeveelheid CO₂ die per belegde euro wordt uitgestoten. De zwarte lijn (target) in de grafiek is het pad dat doorlopen moet worden om het eerste punt van ACTIAM's doelstelling te behalen: ten minste 25% minder CO₂-intensief in 2025². De rode lijn (portefeuille) laat de CO₂-intensiteit van het beleggingsfonds zien. Begin 2016 werd voor dit fonds een nieuw beleid geïntroduceerd dat volledig is gericht op ESG-integratie. Hierbij worden bedrijven geselecteerd voor beleggingen die zowel financieel als vanuit ESG-perspectief interessant zijn.

Grafiek 1: CO₂-intensiteit Euro Aandelenfondsen

De CO₂-voetafdruk of CO₂-intensiteit van een beleggingsfonds kan om verschillende redenen veranderen. Bijvoorbeeld door andere beleggingskeuzes te maken. Als een financiële instelling in minder CO₂-intensieve bedrijven belegt, vermindert de CO₂-voetafdruk van het fonds. Maar verandering in de werkelijke economie is nog beter. Met andere woorden: de bedrijven of landen (staatsobligaties) brengen hun CO₂-uitstoot naar beneden. Dat is ook een van de redenen waarom ACTIAM zich opstelt als actief aandeelhouder en bedrijven probeert te beïnvloeden. Hieronder geven we enkele voorbeelden van het afgelopen halfjaar die invloed hadden op de CO₂-voetafdruk van onze fondsen, zowel positief (+) als negatief (-).

¹ M.u.v. ASN-fondsen en Impact Investing-fondsen. Voor eerstgenoemde maakt ACTIAM niet het ESG-beleid. De ACTIAM Impact Investing-fondsen zijn van een dermate ander type financiering dat de methodologie voor het meten van de CO₂-voetafdruk voorsnog niet toe te passen is.

² Voor de doelstelling voor het verminderen van CO₂-uitstoot gebruikt ACTIAM 'CO₂-intensiteit': de CO₂-uitstoot per belegde euro. De reden hiervoor is dat het geld dat ACTIAM beheert kan fluctueren. Als het bedrag dat door ACTIAM wordt belegd wordt verdubbeld, is een vermindering van absolute CO₂-uitstoot met een kwart zeer moeilijk te realiseren. En vice versa: als het bedrag dat door ACTIAM wordt belegd de helft kleiner wordt, zouden we zonder moeite een vermindering van CO₂-uitstoot met een kwart realiseren. De CO₂-intensiteit van beleggingen vinden wij daarom een eerlijkere maatstaf.

+ Alstom: Er vond een daling van de CO₂-uitstoot plaats omdat Alstom haar energie-activiteiten verder afbouwde.

+ Yamato Holdings Co.: Er vond een daling van de CO₂-uitstoot plaats omdat Yamato Holdings meer groene energie gebruikte, terwijl het gasgebruik met 21,7% afnam.

- Medtronic Plc.: Omdat Medtronic in 2016 een sterke toename in productie had, steeg de CO₂-uitstoot van het bedrijf.

In de **appendix van dit verslag** vindt u een overzicht van alle fondsen, de CO₂-uitstoot van het fonds en als het fonds een benchmark heeft, de CO₂-uitstoot van de benchmark. De fondsen die ACTIAM beheert hebben een complexe structuur, waarbij fondsen vaak in andere fondsen doorbeleggen. De ACTIAM Verantwoord Index Aandelenfondsen beleggen bijvoorbeeld door in de institutionele ACTIAM Responsible Index Fund Equity. Om de totale CO₂-voetafdruk van alle beleggingen te berekenen kunnen de CO₂-cijfers in Appendix 7.3 dus niet bij elkaar opgeteld worden, want dan vinden er dubbeltellingen plaats.

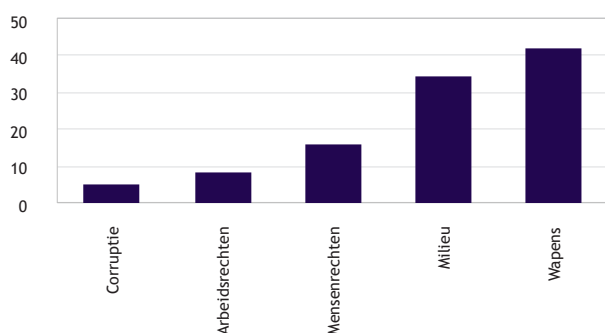
4 Uitsluitingen en engagement

4.1 NIEUWE UITSLUITINGEN

Alle organisaties waarin we beleggen worden onderzocht op milieu-, sociaal en bestuurlijk gebied. De beoordelingscriteria voor deze onderwerpen staan in onze Fundamentele Beleggingsbeginselen. Deze hebben betrekking op mensenrechten, fundamentele arbeidsrechten, corruptie, milieuvervuiling, wapens en klant- en productintegriteit. De Fundamentele Beleggingsbeginselen komen voort uit internationale verdragen, overeenkomsten en ‘best practices’ en zijn te vinden op onze website. Onderstaande staafdiagram geeft een overzicht weer van de huidige uitsluitingen per onderwerp. Sommige bedrijven zijn om meerdere redenen uitgesloten. Het totaal aantal uitsluitingen naar onderwerp in Diagram 1 is daardoor groter dan het totaal aantal uitgesloten bedrijven.

Het onderzoeken van bedrijven leidde in het vierde kwartaal van 2016 niet tot nieuwe uitsluitingen of toelatingen. De beslissingen tot uitsluitingen, toelatingen of wijzigingen in het ESG-beleid worden genomen door het Selectiecomité van ACTIAM. De vergadering van dit comité is verschoven van december 2016 naar januari 2017. Eventuele uitsluitingen, toelatingen of beleidswijzigingen zullen dus in het eerste kwartaal van 2017 genomen worden.

Diagram 1: verdeling van uitsluitingen naar onderwerp

4.2 INZICHT IN ENGAGEMENTS

ACTIAM gelooft dat impact gecreëerd kan worden door gedragsverandering. Door middel van actief aandeelhouderschap kunnen we gedragsverandering bij bedrijven stimuleren. Bijvoorbeeld door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen. Maar ook en vooral door het gesprek aan te gaan met bedrijven en ze te laten weten welke verbeteringen we graag willen zien. Dit noemen we engagement. We spreken dan met het management van een bedrijf. Als een bedrijf te maken heeft gehad met controversiële activiteiten achterhalen we de oorzaak daarvan en laten we het bedrijf weten wat het moet verbeteren om aan ons beleid te voldoen. Daarnaast gaan we proactief het gesprek aan met bedrijven waarvan we vinden dat ze punten te verbeteren hebben, zodat controverses voorkomen kunnen worden.

Onderstaande figuren geven informatie over de engagements die wij zelf of in samenwerking met andere financiële instellingen met bedrijven voeren. Als dat effectiever is, gaan we samen met andere investeerders het gesprek aan met een bedrijf. Onderstaande figuren geven weer hoe de engagementactiviteiten zijn verdeeld naar soort, voortgang, mijlpaal, sector en kwaliteit. We houden de voortgang bij door middel van mijlpalen. Deze meten de werkelijke stappen die een bedrijf zet tussen het bespreekbaar maken van onze zorgen en het maken van concrete verbeteringen in beleid en gedrag. De uitleg van de mijlpalen wordt weergegeven in tabel 1.

Tabel 1:

Mijlpaal 0	Eerste correspondentie verstuurd
Mijlpaal 1	Eerste correspondentie verzonden en ontvangst bevestigd door het bedrijf
Mijlpaal 2	Doelstellingen van het engagement zijn in meer detail besproken met het bedrijf
Mijlpaal 3	Bedrijf reageert met relevante informatie of belooft het probleem intern aan te kaarten
Mijlpaal 4	Bedrijf ontwikkelt en publiceert (aan ACTIAM of publiek) een geloofwaardige strategie of formuleert heldere doelstellingen om het probleem aan te pakken
Mijlpaal 5	Bedrijf toont aan dat de strategie wordt geïmplementeerd of dat de doelstellingen zijn behaald

Diagram 2: Verdeling engagements naar regio

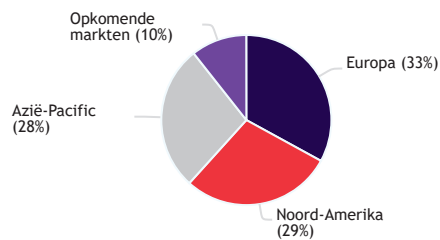

Diagram 3: Verdeling engagements naar sector

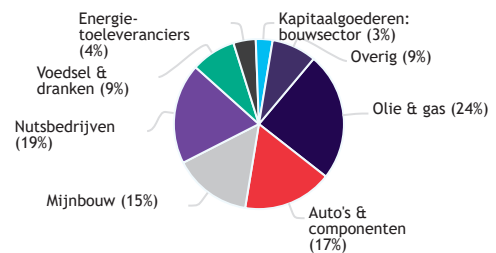

Diagram 4: Verdeling engagements naar soort

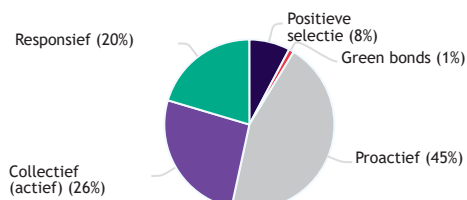

Diagram 5: Verdeling engagements naar kwaliteit

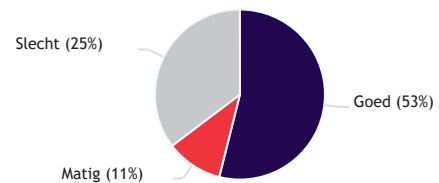
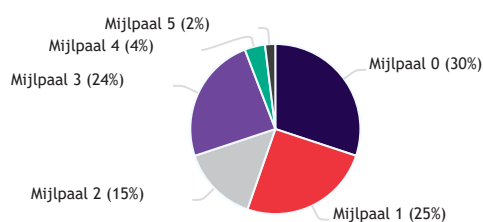

Diagram 6: Verdeling engagements naar mijlpaal

4.3 ENGAGEMENTVOORBEELDEN

Engagement voeren we niet alleen met bedrijven. Ook met overheden, ngo's en andere organisaties voeren we gesprekken om onze visie uit te leggen of juist van hen te leren. In het vierde kwartaal van 2016 waren veel activiteiten gericht op beleidsmakers. Een aantal van die initiatieven lichten we hieronder toe.

4.3.1 DEN HAAG BUSINESS ACCORD ON NATURAL CAPITAL

Op 23 en 24 november vond in Den Haag de conferentie 'Natural Capital: let's talk business!' plaats. Deze conferentie vormde ook de afsluiting van het Platform Biodiversity, Ecosystems and Economy (Platform BEE). Platform BEE was een samenwerking van de Nederlandse overheid, bedrijven en ngo's, gericht op behoud en herstel van biodiversiteit en ecosystemen. ACTIAM ondersteunde het *Business Accord* dat gepresenteerd werd op 24 november. Hierin werden de ambities en de agenda op het gebied van natuurlijk kapitaal voor 2017-2020 gepresenteerd. We riepen niet alleen bedrijven en de overheid op om rekening te houden met de limieten van de aarde, maar verbonden ons zelf ook aan de belofte om:

- Onze afhankelijkheid van en impact op de rijkdom van de aarde, zoals planten, dieren, lucht, water, bodem) in kaart te brengen;
- Deze afhankelijkheid en impact te kwantificeren;
- Duurzamere alternatieven te zoeken en de effecten daarvan te monitoren;
- Zo nodig op een andere manier te werk te gaan.

De eerste stappen hiertoe hebben we al ondernomen. We zijn aan de slag gegaan met de focusthema's klimaat, water en land, hebben doelstellingen opgesteld op basis van de *Sustainable Development Goals* van de Verenigde Naties en werken aan het meetbaar maken van onze impact op deze thema's. [Klik hier](#) om naar het Business Accord te gaan.

4.3.2 CANCUN BUSINESS AND BIODIVERSITY PLEDGE

Een belangrijke gebeurtenis op het gebied van biodiversiteit was de 13^e biodiversiteits-top van de Verenigde Naties die in december in Mexico plaatsvond. ACTIAM stuurde samen met meer dan 100 andere bedrijven een brief richting de deelnemers waarin we niet alleen zelf aangeven biodiversiteit belangrijk te vinden, maar ook overheden vragen om beleidskeuzes te maken die biodiversiteit en duurzaamheid bevorderen. Je vindt de brief [hier](#).

4.3.3 LANCERING EU COMMUNITY OF PRACTICE FOR FINANCE AND BIODIVERSITY (EU COP F@B)

De afgelopen jaren nam ACTIAM deel aan de Community of Practice Financial Institutions and Natural Capital. In deze werkgroep deelden we met andere Nederlandse financiële instellingen praktijkervaringen en 'best practice'-voorbeelden om natuurlijk kapitaal mee te wegen in beleggingsbeslissingen. In augustus 2016 vond de laatste bijeenkomst van deze werkgroep plaats (zie hier de case study over ACTIAM). De goede ervaringen met deze groep waren aanleiding om een volgende stap te zetten. Daarom hebben we samen met de Europese Commissie en een aantal Europese financiële instellingen een werkgroep op EU-niveau opgericht. Hierin zullen we praktische ervaringen en tips delen met als doel:

- Het meten van de impact van onze beleggingen op biodiversiteit;
- Het integreren van biodiversiteit in beleggingen en risicomanagement;
- De toegang tot kwalitatief goede data over biodiversiteit;
- Het stimuleren van beleid ten gunste van biodiversiteit;
- Het onderzoeken van beleggingsstrategieën die een positieve impact hebben op biodiversiteit.

We hopen veel van de andere deelnemers in de werkgroep te kunnen leren en dat onze ervaringen leerzaam zullen zijn voor andere financiële instellingen.

4.3.4 ARCTISCHE OLIE: EEN STATEMENT AAN BEDRIJVEN EN OVERHEDEN

In november stuurden we samen met 18 andere financiële instellingen een brief naar de Arctische Raad en verschillende olie- en gasbedrijven. De brief gaat over olie- en gasboringen in het Arctisch gebied. Een gevoelige regio en een onderwerp waarop ACTIAM al langer engagement voert. Shell besloot in september 2015 om niet meer te boren bij Alaska, maar er zijn nog veel meer olie- en gasbedrijven die licenties hebben om in Arctisch gebied te mogen boren. Door de lage olieprijs zijn veel van deze projecten op dit moment te duur, maar ook als de olieprijs stijgt willen we tenminste voorkomen dat bedrijven boren naar olie of gas in ecologisch gevoeligere gebieden (*biologically-sensitive areas*) en gebieden waar permanent ijs ligt en dat ze transparant zijn over de vergunningen die ze houden.

Juist omdat momenteel geen sprake is van olie- of gasboringen op de noordpool (de zogenaamde *high seas*) vinden we het een goed moment om een permanent verbod op boringen in dit gebied af te roepen. We hebben de Arctische Raad gevraagd om dit in overweging te nemen en vragen de olie- en gasbedrijven om zich eraan te verbinden niet in dit gebied te boren. Drie bedrijven hebben inmiddels een eerste reactie gestuurd en één bedrijf heeft aangegeven te zullen reageren.

5 Stemmen

5.1 INZICHT IN STEMMEN

Diagram 7: Stemmen verdeeld naar landen

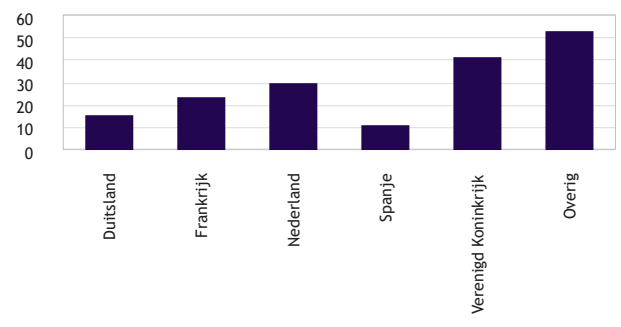

Diagram 8: Stemmen tegen bestuursvoorstellen

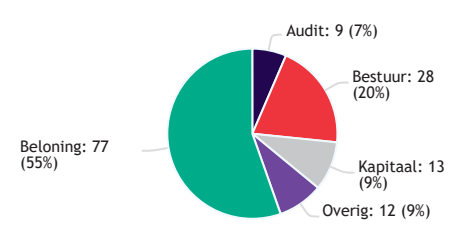
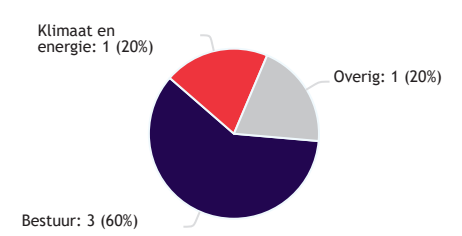

Diagram 9: Gesteunde aandeelhoudervoorstellen

5.2 OP HOVEEL VERGADERINGEN STEMDE ACTIAM?

Tabel 2: Stemoverzicht vierde kwartaal 2016

	EUROPA			NOORD-AMERIKA		AZIË-PACIFIC		OPKOMENDE MARKTEN
	ZWITSERLEVEN	SNS/RZL	ARIFE EU	SNS/RZL	ARIFE NA	SNS/RZL	ARIFE PA	ARIFE EM
Aantal vergaderingen waar is gestemd	9	6	24	21	50	22	74	86
Stemmen voor het bestuur	6	3	13	7	19	12	46	48
Stemmen tegen het bestuur	3	3	11	14	31	10	28	38
Totaal aantal voorstellen	80	74	307	221	480	120	435	811
Stemmen voor	74	68	288	190	416	88	361	732
Stemmen tegen	6	6	19	30	63	32	72	75
Stemonthoudingen	0	0	0	1	1	0	2	4
Totaal aantal bestuursvoorstellen	80	75	307	211	469	119	435	811
Stemmen voor	74	68	288	183	408	88	361	732
Stemmen tegen	6	6	19	27	60	31	72	74
Stemonthoudingen	0	0	0	1	1	0	2	4
Totaal aantal aandeelhoudersvoorstellen	0	0	0	10	11	1	0	0
Stemmen voor	0	0	0	7	8	0	0	0
Stemmen tegen	0	0	0	3	3	1	0	0
Stemonthoudingen	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabel 3: Stemoverzicht year-to-date 2016

	EUROPA			NOORD-AMERIKA		AZIË-PACIFIC		OPKOMENDE MARKTEN
	ZWITSERLEVEN	SNS/RZL	ARIFE EU	SNS/RZL	ARIFE NA	SNS/RZL	ARIFE PA	ARIFE EM
Aantal vergaderingen waar is gestemd	173 ¹	168 ²	473 ³	242 ⁴	707 ⁵	192	486	86 ⁶
Stemmen voor het bestuur	102	97	237	64	230	78	222	48
Stemmen tegen het bestuur	71	71	236	178	477	114	264	38
Totaal aantal voorstellen	2.597	2.526	7.908	3.061	8.730	1.965	5.412	811
Stemmen voor	2.433	2.358	7.245	2.761	7.956	1.432	3.465	732
Stemmen tegen	162	167	653	297	762	530	1.945	75
Stemonthoudingen	2	1	10	3	12	3	2	4
Totaal aantal bestuursvoorstellen	2.578	2.510	7.866	2.814	8.287	1.954	5.342	811
Stemmen voor	2.427	2.352	7.229	2.595	7.645	1.431	3.458	732
Stemmen tegen	149	157	627	217	631	520	1.882	75
Stemonthoudingen	2	1	10	2	11	3	2	4
Totaal aantal aandeelhoudersvoorstellen	19	16	42	247	443	11	70	0
Stemmen voor	6	6	16	166	311	1	7	0
Stemmen tegen	13	10	26	80	131	10	63	0
Stemonthoudingen	0	0	0	1	1	0	0	0

- 1 Het Franse bedrijf Plastic Omnium hield een aandeelhoudersvergadering op 28 april 2016. De elektronische stem werd pas na de uiterste datum van 23 april op het platform uitgebracht, waardoor het niet mogelijk was om de steminstructies naar de subbewaarnemer te sturen. Deze vergadering is daarom niet opgenomen in de cijfers. Het Zwitserse Sika AG hield een aandeelhoudersvergadering op 12 april 2016. Voor de aandelen in dit bedrijf vanuit de SNS/RZL-fondsen waren voor de deadline stemmen uitgebracht. Het lijkt erop dat tussen de deadline en de vergadering in ook voor de Zwitserleven en ARIFEE-fondsen aandelen zijn gekocht. Daardoor was het niet mogelijk om vanuit deze fondsen op tijd stemmen uit te brengen. Deze vergadering is voor de SNS/RZL-fondsen en ARIFEE dus niet in de cijfers meegenomen.
- 2 Zie opmerking 1.
- 3 Een Italiaanse coöperatieve bank (Banco Popolare Societa Cooperativa) hield een vergadering op 18 maart 2016 en een buitengewone vergadering op 6 mei 2016. Om op de vergaderingen van dergelijke bedrijven te kunnen stemmen, moeten aandeelhouders zich ten minste 90 dagen van tevoren aanmelden als 'leden' door een aanmeldingsformulier en een certificaat van eigendom te verstrekken. Deze registraties zijn niet voor de deadline van 90 dagen van tevoren afgerond, waardoor de stemmen van ACTIAM niet meegenomen konden worden. Deze vergadering is daardoor niet meegenomen in de cijfers. Andere Italiaanse coöperatieve banken hebben deze procedure versimpeld. We zullen dit probleem evalueren om te zorgen dat de stemmen bij volgende vergaderingen juist worden uitgebracht.
- 4 Drie Amerikaanse bedrijven hielden op 10 mei 2016 hun aandeelhoudersvergadering: Cummins, Inc, LPL Financial Holdings and Wyndham Worldwide Corporation. De stemmen voor deze vergaderingen zijn niet op tijd uitgebracht (deadline: 9 mei 2016). Het probleem lijkt te zijn dat de vergaderingen niet in het systeem Proxyedge zijn verschenen. We hebben Broadridge, het bedrijf dat dit uitvoert, gevraagd om dit probleem te onderzoeken, maar ze konden niet bevestigen wat de oorzaak was.
- 5 Zie opmerking 4. Daarnaast hield het Amerikaanse bedrijf IMS Health Holdings een vergadering op 22 september 2016. De stappen om te stemmen waren gezet maar door een fout zijn de stemmen niet goed uitgevoerd op het elektronische platform. Deze vergadering is daarom niet opgenomen in de cijfers in deze tabel.
- 6 Tussen 1 oktober 2016 en 31 december 2016 vonden 13 vergaderingen plaats waar ACTIAM gepoogd heeft te stemmen. Deze stemmen werden echter afgewezen om technische redenen zoals het ontbreken van de juiste machtigingsdocumenten. Het gaat om vergaderingen in Rusland en Brazilië. Deze 13 vergaderingen zijn daarom niet in de cijfers meegenomen.

5.3 VOORBEELDEN EN ONTWIKKELINGEN IN HET TWEEDE HALFJAAR VAN 2016

De wisselwerking tussen politiek en het beheer van ondernemingen werkt twee kanten op: een wijziging in het overheidsbeleid kan het speelveld veranderen waarbinnen bedrijven met elkaar concurreren, terwijl bedrijven op hun beurt soms het eigen vermogen aanwenden om de beleidsvorming te beïnvloeden. In ons streven om ons aan te passen aan de veranderende wereld heeft ACTIAM onlangs het stembeleid gewijzigd. We lichten de wijzigingen in onze richtlijnen toe door middel van enkele praktijkvoorbeelden. Tot slot kijken we naar Australië, waar het afgelopen halfjaar bij veel bedrijven aandeelhoudersvergaderingen zijn gehouden.

5.3.1 POLITIEKE VERRASSINGEN BEPALEN HET ONDERNEMINGSKLIMAAT IN GROOT-BRITANNIË EN DE VS

In 2016 vonden politieke aardverschuivingen plaats in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. In juni hebben de Britten in een referendum met een krappe meerderheid vóór het vertrek uit de Europese Unie gestemd, wat een schokgolf teweegbracht op de aandelen- en valutamarkten. De uitslag van het referendum had het aftreden van de Britse premier David Cameron tot gevolg; het betekende ook een overwinning voor de euro-sceptische rechtse leden van de regerende Conservatieve Partij. De minister van Binnenlandse Zaken, Theresa May, volgde David Cameron op. Zij stemde tegen een Brexit, maar had toegezegd de uitslag van het referendum te respecteren.

Een van de eerste beloften van May als premier betrof het aanpassen van de Britse regelgeving met betrekking tot *corporate governance* (bestuur van een bedrijf), waaronder de invoering van een bindende jaarlijkse stemming over het beloningsbeleid bij beursgenoteerde ondernemingen en het onderzoeken van mogelijkheden voor de benoeming van personeelsvertegenwoordigers in de raad van bestuur. Sommigen zagen dit als een berekende politieke zet om de vaste achterban van de Labourpartij tegemoet te komen. Zij hadden voor een vertrek uit de EU gestemd, maar waren teleurgesteld door de huidige wanorde bij de Labourpartij. De Britse regering heeft in december een consultatiedocument over deze maatregelen gepubliceerd en dit document is in te zien tot januari 2017.

Als de beloning van bestuurders strikter wordt gereguleerd, kan dit gevolgen hebben voor veel Britse ondernemingen, zeker gezien de hernieuwde tegenstand op dit gebied onder aandeelhouders in 2016. Sky Plc is een van deze ondernemingen. De aandeelhoudersvergadering (AvA) van Sky vond plaats op 13 december 2016. ACTIAM heeft tegen het beloningsrapport van Sky gestemd, omdat het bedrijf de ongebruikelijke beslissing wilde nemen om aandelen in absolute aantallen toe te kennen in plaats van als percentage van het inkomen, waardoor dit aantal hoger ligt dan gemiddeld. Het voorstel kreeg een ruime meerderheid van de stemmen en is aangenomen, maar aangezien 9% van de aandeelhouders tegen heeft gestemd, verwachten we dat de raad van bestuur zal overwegen om toch wat aanpassingen te maken. ACTIAM heeft eveneens tegen de benoeming van James Murdoch tot bestuursvoorzitter gestemd, mede vanwege het feit dat hij CEO is van **Twenty-First Century Fox**, dat 39% van de aandelen van Sky in handen heeft. Murdoch is hierdoor niet onafhankelijk bij zijn benoeming, zoals de Britse Corporate Governance Code wel voorschrijft. We hebben daarnaast onze twijfels over zijn geschiktheid voor de functie, gezien de verontrustende telefoonhacks die plaats hebben gevonden bij de Britse krant News of the World toen hij topman was van moedermaatschappij News International. Van de aandeelhouders stemde 28% tegen zijn benoeming tot bestuursvoorzitter en dit laat de aanzienlijke tegenstand zien, als we de vanzelfsprekende steun van Twenty-First Century Fox buiten beschouwing laten. Het belang van een onafhankelijke bestuursvoorzitter wordt de komende maanden mogelijk nog groter, omdat Twenty-First Century Fox onlangs een bod heeft gedaan op de overige 60% van Sky.

Aan de andere kant van de Atlantische Oceaan heeft de uitslag van een verkiezing ook wereldwijd tot verbazing (en consternatie) geleid: de verkiezing van Donald Trump tot president van de Verenigde Staten. Vanwege zijn onomwonden uitspraken over verschillende onderwerpen werd Trump in het begin gezien als de underdog, maar hij lijkt de Republikeinse kiezers juist tot actie te hebben aangezet. Na zijn inauguratie in januari wijzigt het Amerikaanse beleid mogelijk op een aantal vlakken. De verwachting is dat een meer isolationistisch standpunt ten opzichte van de internationale handel zal worden ingenomen, de hervormingen van Obama in de gezondheidszorg worden teruggedraaid, deregulering van banken plaatsvindt en dat de fiscale wet- en regelgeving wordt aangepast.

De nieuwe president staat daarnaast sceptisch tegenover klimaatverandering en wil economische groei realiseren door de productie van fossiele brandstoffen te stimuleren. Dit verhoogt mogelijk de druk op aandeelhouders om actie te ondernemen op dit vlak. Klimaatverandering is een belangrijk thema voor ACTIAM en bij de engagements die wij voeren met bedrijven. Dit geldt niet alleen voor producenten van conventionele energie, maar ook voor pioniers die nieuwe technologieën ontwikkelen, zoals **Tesla Motors Inc** (Verenigde Staten).

Tesla ontwikkelt, produceert en verkoopt elektrische auto's. Tijdens een Buitengewone Algemene Vergadering van Aandeelhouders (BAVA) op 17 november 2016 is aandeelhouders gevraagd om de aankoop van **SolarCity**, het grootste Amerikaanse zonne-energiebedrijf, goed te keuren. ACTIAM onderschrijft de milieubewuste reputatie van beide bedrijven, maar vreesde dat bij de transactie sprake was van belangenverstrengeling. Het was onduidelijk hoe de twee bedrijven elkaar zouden aanvullen en SolarCity heeft bovendien een hoge schuldenlast. Wij hebben daarom tegen de overname gestemd, evenals 16% van alle aandeelhouders (afgezien van de bestuurders van Tesla). De transactie is echter goedgekeurd door de meerderheid van de aandeelhouders. We blijven onze rol als 'rentmeester' vervullen voor bedrijven die mogelijk een positieve (of negatieve) invloed hebben op klimaatverandering, vooral als tijdens de regering-Trump het overheidsbeleid wijzigt.

5.3.2 AANDEELHOUDERS VRAGEN AMERIKAANSE BEDRIJVEN INZICHT TE GEVEN IN LOBBYACTIVITEITEN

ACTIAM is tegen lobbyactiviteiten in het bedrijfsleven die tot doel hebben regelgeving over het bestrijden van klimaatverandering tegen te houden. Wij hebben daarom een aantal aandeelhoudersbesluiten gesteund die erop gericht zijn de transparantie van bedrijven over lobbyactiviteiten te vergroten.

Tijdens de AvA van **Procter and Gamble Company** (Verenigde Staten) op 11 oktober 2016 heeft ACTIAM een voorstel gesteund dat het bestuur oproep het lobbybeleid te onderzoeken van organisaties waar Procter and Gamble deel van uitmaakt of die het financieel steunt. Procter and Gamble is weliswaar zelf redelijk transparant ten aanzien van de lobbyactiviteiten, maar in het voorstel werd benadrukt dat het ook van belang is om na te gaan of de steun aan verschillende organisaties overeenstemt met het eigen beleid en of hieraan een reputatierisico kleeft. Slechts 7% van de aandeelhouders stemde voor dit voorstel, maar door het voorstel op de agenda te zetten gaan aandeelhouders mogelijk kritischer naar de lobbyactiviteiten kijken. ACTIAM heeft ook tegen de herbenoeming van de accountant van de onderneming, Deloitte and Touche, gestemd, omdat de zeer langdurige relatie (126 jaar) twijfels oproept over de objectiviteit van de accountant. Maar liefst 10% van de aandeelhouders heeft tegen de herbenoeming gestemd, een uitzonderlijk hoog percentage voor dit onderwerp. Mogelijk zet dit het bedrijf verder onder druk om deze kwestie serieus te heroverwegen.

De AvA van **Oracle Corporation** (Verenigde Staten) vond plaats op 16 november 2016. ACTIAM heeft ook hier een aandeelhoudersbesluit gesteund waarbij werd gevraagd om een jaarlijks lobbyrapport waarin het bedrijf het lobbybeleid uiteenzet. Het rapport geeft inzicht in de directe en indirecte betalingen aan organisaties waarbij men is aangesloten en licht toe hoe de Raad van Bestuur hier toezicht op houdt. Oracle Corporation verstrekt momenteel onvoldoende informatie over het lidmaatschap van of betalingen aan brancheverenigingen en door dit voorstel te steunen is een signaal afgegeven dat aandeelhouders meer transparantie willen op dit vlak. Van de aandeelhouders heeft 27% voor het voorstel gestemd en als gevolg hiervan staat het bestuur mogelijk meer open voor om aan deze wens van de aandeelhouders tegemoet te komen. ACTIAM heeft daarnaast tegen de herbenoeming van drie niet-uitvoerende bestuurders als lid van de Raad van Bestuur gestemd. Deze personen hebben voor hun functie omvangrijke bedragen ontvangen van meer dan US\$ 700.000, waardoor hun onafhankelijkheid mogelijk in het geding is. De drie zijn herbenoemd, maar er was aanzienlijke tegenstand van aandeelhouders. ACTIAM stemde ook tegen het beloningsbeleid voor bestuurders, omdat zorgen bestaan dat het beleid niet strookt met de resultaten van de onderneming. De meerderheid van de aandeelhouders stemde tegen het voorstel en wij verwachten dat het beloningsbeleid grondig wordt herzien.

ACTIAM blijft streven naar meer transparantie ten aanzien van de lobby-activiteiten en was mede-indiener van voorstellen om dit op de agenda te krijgen bij AvA's in 2017. Zeker op het gebied van klimaat vinden we het belangrijk dat bedrijven transparant zijn over hun uitgaven. ACTIAM was mede-indiener van een voorstel bij ConocoPhillips, waarbij aandeelhouders het bedrijf vroegen om meer inzicht te verschaffen in het lobbybeleid en de lobbyactiviteiten, en bij Chevron en ExxonMobil, waarbij werd gevraagd om transparantie met betrekking tot lobbyactiviteiten ten aanzien van klimaatverandering. Als de bedrijven ons voorafgaand aan de AvA tegemoet komen worden deze voorstellen mogelijk van de agenda gehaald.

5.3.3 ACTIAM WIJZIGT STEMACTIVITEITEN EN BREIDT ZE UIT

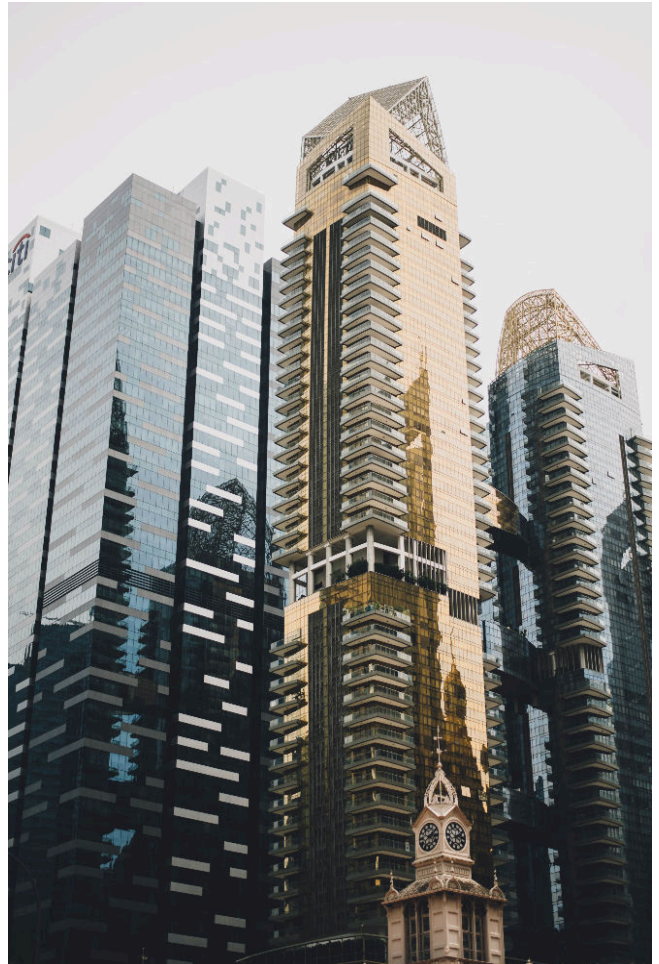
In 2016 paste ACTIAM het stembeleid op twee belangrijke punten aan. Ten eerste zijn we ons nog sterker gaan richten op verantwoord ondernemen. We verwachten meer van bedrijven in sectoren waar belangrijke maatschappelijke en milieufactoren zoals klimaat, water en land een duidelijke rol spelen. Voorbeelden hiervan zijn de mijnbouw-, olie&gas- en kledingsectoren. Dit betekent bijvoorbeeld dat we verwachten dat de Raad van Bestuur van dergelijke bedrijven de verantwoordelijkheid op zich neemt voor duurzaamheidsvraagstukken, en niet enkel voor gebruikelijke aandachtspunten zoals beloning en werving van bestuursleden. Ten tweede hebben we de reikwijdte van onze stemactiviteiten uitgebreid naar een aantal opkomende markten, waaronder China, Rusland en Brazilië. Daarnaast hebben we onze stemrichtlijnen aangepast aan de *corporate governance* codes en het beleid in deze landen. Wij lichten nu door middel van enkele voorbeelden toe hoe wij ons gewijzigde beleid in de praktijk ten uitvoer brengen.

Tijdens de AvA van de Maleisische elektriciteitsmaatschappij **Tenaga Nasional** (Maleisië) op 11 december 2016 heeft ACTIAM tegen de herbenoeming gestemd van een bestuurder die voorzitter was van de risicocommissie, omdat het bestuur geen duurzaamheidscommissie had. ACTIAM was daarnaast tegen de verstrekking van aandelen aan twee bestuurders, omdat de voorstellen geen informatie met betrekking tot duurzaamheid bevatten.

Op 9 november 2016 heeft ACTIAM ook tegen de herbenoeming gestemd van de bestuursvoorzitter van halfgeleiderfabrikant **Lam Research Corporation** (Verenigde Staten) wegens het ontbreken van een duurzaamheidscommissie. ACTIAM heeft ook geen steun verleend aan de beloningsregeling voor bestuurders, omdat het voorstel geen informatie bevatte met betrekking tot duurzaamheid.

Tijdens de AvA van een andere halfgeleiderfabrikant, **Maxim Integrated Products** (Verenigde Staten), op 9 november 2016, is ook een beloningsregeling gepresenteerd. Deze regeling bevatte een aantal positieve punten. Zo was de bonusregeling voor de lange termijn resultaatafhankelijk en was er een terugvorderingsregeling voor bestuurders. Deze aspecten wegen echter niet op tegen het gebrek aan transparantie ten aanzien van de beperkingen die gelden voor deze bonusregeling, de buitensporige discretionaire bevoegdheid bij het toekennen van bonussen en het ontbreken van duurzaamheidsdoelstellingen. Op grond van deze negatieve factoren heeft ACTIAM besloten tegen het voorstel te stemmen.

ACTIAM is van mening dat, als we een standvastige en consistente aanpak hanteren bij de integratie van duurzaamheid in de corporate governance van bedrijven, we uiteindelijk in staat zouden moeten zijn om markten in positieve zin te veranderen.

5.3.4 HET BELONINGSBELEID IN AUSTRALIË WORDT ONDER DE LOEP GENOMEN

Het afgelopen kwartaal vond in Australië het AvA-seizoen plaats en net als bij de Europese bedrijven was de beloning van bestuurders een belangrijk punt van aandacht voor ons. Op 18 oktober vond de AvA plaats van **Cochlear Ltd**, dat gehoorapparaten (cochleaire implantaten) maakt, en ACTIAM stemde hier tegen het remuneratierapport omdat het bedrijf onvoldoende inzicht gaf in de voorwaarden van de bonusregeling. Cochlear was niet transparant genoeg over de beperkingen ten aanzien van de beloningen en gaf geen informatie over de prestatiedoelstellingen, waardoor het moeilijk te beoordelen is of de toegekende bonussen stroken met de

resultaten. Het beloningsrapport is goedgekeurd door de aandeelhouders, maar we blijven de ontwikkelingen binnen het bedrijf volgen.

De AvA van **Crown Resorts**, een bedrijf in de entertainmentsector, vond plaats op 20 oktober 2016. ACTIAM heeft tijdens deze vergadering tegen het beloningsrapport gestemd. De Raad van Bestuur behoudt de mogelijkheid om discretionaire bonussen toe te kennen en de prestatiecriteria voor zowel bonusregelingen als langlopende aandelenregelingen te wijzigen. Het bestuur heeft in dit kader de prestatiedoelstellingen voor de langetermijnbonusregeling zodanig aangepast dat overnames en desinvesteringen geen effect hebben op het resultaat van het bedrijf. Crown Resorts heeft dit jaar verschillende transacties afgewikkeld, waardoor het de vraag is of de beloningen op basis van de langlopende aandelenregeling in overeenstemming zijn met de werkelijke resultaten. De langlopende aandelenregeling heeft bovendien een prestatieperiode van een jaar. Dit roept de vraag op of de toegekende beloningen wel een juiste afspiegeling zijn van de langetermijnprestatie van het bedrijf. Van de aandeelhouders heeft 18% tegen dit voorstel gestemd, wat er vermoedelijk voor zal zorgen dat het gesprek met beleggers over dit onderwerp zal worden voortgezet. ACTIAM heeft eveneens tegen het verzoek van het bedrijf gestemd om het kapitaal te verhogen dat wordt aangewend voor de beloning van niet-uitvoerende bestuurders. Crown Resorts stelde een verhoging voor van 92% en dit leek ons gezien de argumenten die werden aangedragen onnodig hoog. Tot slot heeft ACTIAM tegen de herbenoeming van de voorzitter van de Nominatiecommissie gestemd aangezien de voorzitter niet onafhankelijk was en men geen onafhankelijke lead director had aangesteld.

Tijdens de AvA van **Tabcorp Holding Limited**, een bedrijf in de kansspel- en entertainmentsector, op 25 oktober 2016, heeft ACTIAM tegen drie beloningsgerelateerde voorstellen gestemd, wegens zorgen over een aanzienlijke verhoging van deze beloningen in de afgelopen jaren. ACTIAM heeft het beloningsrapport en de beloning van de CEO niet gesteund, omdat de beloning van de CEO de afgelopen drie jaar behoorlijk omhoog is gegaan en deze verhoging niet goed kon worden onderbouwd. Daarnaast heeft ACTIAM tegen het verzoek van het bedrijf gestemd om het kapitaal te verhogen dat wordt aangewend voor de beloning van niet-uitvoerende bestuurders. De huidige bovengrens voor beloningen leek toereikend, zeker gezien het feit dat hun beloning momenteel hoger is dan die van hun collega's bij bedrijven van vergelijkbare omvang.

Het beloningsbeleid voor bestuurders bij Australische bedrijven is complex en ACTIAM blijft deze daarom nauwgezet volgen en weegt de duurzaamheid mee bij beslissingen.

Green bonds en positieve selectie

GREEN BONDS: RABOBANK

Groene obligaties zijn leningen om projecten te financieren die bijdragen aan het tegengaan van klimaatverandering, bijvoorbeeld door de uitstoot van broeikasgassen omlaag te brengen. Voordat ACTIAM een groene obligatie koopt, wordt gekeken of de projecten die met de groene obligatie betaald worden daadwerkelijk impact zullen hebben. Achteraf, meestal een jaar na aankoop, controleert ACTIAM of de uitgevers van groene obligaties het geld wel besteden zoals ze beloofd hebben. Aan de hand van de onderstaande stappen is dit kwartaal onder andere een groene obligatie van Rabobank goedgekeurd én gekocht voor de beleggingsportefeuilles.

ACTIAM beoordeelt groene obligaties aan de hand van een stappenplan, beschreven in het beleid voor groene obligaties. Rabobank is door ACTIAM niet uitgesloten van beleggingen. Daaropvolgende stappen zijn om te kijken of de uitgever betrokken is bij controversiële activiteiten of met de groene obligatie activiteiten wil financieren die op de uitsluitingslijst van het Climate Bonds Initiative staat. In het geval van Rabobank was er een duidelijke besteding voor de op te halen gelden: hernieuwbare energie, meer specifiek wind- en zonne-energie. Rabobank wil haar portefeuille duurzame leningen de komende jaren verdubbelen. De activiteiten die gefinancierd worden door de groene obligatie passen goed bij de visie van ACTIAM op klimaat en de energietransitie, en zijn goedgekeurd door het Climate Bonds Initiative.

In het stappenplan kijkt ACTIAM ook of de vier principes van de Green Bond Principles gevolgd worden. Rabobanks *Green and Sustainability Bond Framework* volgt de structuur van de principes van de Green Bond Principles. Tot slot kijkt ACTIAM naar rapportage. Rabobank committeert zich aan jaarlijkse rapportage over de (geaggregeerde) besteding van de groene obligatie, totdat alle opgehaalde gelden volledig gealloceerd zijn. De bank zal rapporteren over de (geschatte) geïnstalleerde capaciteit in gigawatt, bovenop de standaard *Equator Principles*-rapportage voor alle projecten.

De groene obligatie van Rabobank is een mooie toevoeging aan de portefeuilles die ACTIAM namens haar klanten beheert en helpt aan het bereiken van onze doelstelling op het gebied van klimaat.

6.2 **POSITIEVE SELECTIE: STORA ENSO**

Door bedrijven 'positief' te selecteren wil ACTIAM beleggen in bedrijven die niet alleen profiteren van de toenemende vraag naar milieuvriendelijke en gezonde producten, maar ook voorlopen als het gaat om verantwoorde bedrijfsvoering. Bedrijven die positief geselecteerd worden door ACTIAM krijgen een hogere ESG-score. In het vierde kwartaal van 2016 selecteerde ACTIAM het bedrijf Stora Enso voor de Europese aandelenportefeuille.

Stora Enso is een Scandinavische producent van houtproducten, met eigen bosbouwactiviteiten. Het bedrijf produceert papier, verpakkingen, houtproducten en biomaterialen. Binnen de sector is Stora Enso koploper op het gebied van duurzaam beheerde houtplantages. Het bedrijf kent namelijk het hoogste percentage aan Forest Stewardship Council (FSC) gecertificeerde bossen. Het FSC-certificaat voorziet in de best mogelijke controle van milieu- en sociale aspecten, zoals het behoud van leefgebied voor dieren en respect voor de rechten van lokale bevolkingen. ACTIAM is partner van FSC Nederland en vindt het belangrijk dat bedrijven die gebruik maken van houtproducten werken met deze standaard. Zeker gezien de groei van Stora Enso in risicovolle landen als China en Brazilië is het toepassen van goed management volgens FSC-standaard een positief en noodzakelijk gegeven.

7 Appendix

7.1 HUIDIGE UITSLUITINGEN (BEDRIJVEN)

BEDRIJF	MENSENRECHTEN	FUNDAMENTELE ARBEIDSRECHTEN	CORRUPTIE	MILLIEU	WAPENS	KLANT- EN PRODUCTINTEGRITEIT
Adani Ports and Special Economic Zone				X		
Aerojet Rocketdyne Holdings, Inc. ¹					X	
Aeroteh SA ¹					X	
Airbus Group SE					X	
Alpha Natural Resources, Inc. ¹				X		
Aluminum Corporation of China Ltd.				X		
ArcelorMittal SA				X		
Arch Coal, Inc. ¹				X		
Aryt Industries Ltd. ¹					X	
Ashot Ashkelon Industries Ltd. ¹					X	
Babcock International Group PLC					X	
BAE Systems PLC					X	
Barrick Gold Corporation				X		
Beijing Capital International Airport Company			X			
BWX Technologies, Inc. ¹					X	
China Mobile Limited	X		X			
China Petroleum & Chemical Corporation (SINOPEC)	X					
China Power International Development				X		
China Resources Power Holdings				X		
Coal India	X			X		
Compagnie Financière Richemont SA					X	
CONSOL Energy Inc.				X		
Daicel Corporation					X	
Dassault Aviation SA ¹					X	
DICK's Sporting Goods, Inc.					X	
DMCI Holdings				X		
DTE Energy Company				X		
Eletrobras	X			X		
ENEA SA				X		
Fluor Corporation					X	
Freeport-McMoRan Inc.	X			X		
G4S PLC	X					
Gazprom PAO				X		
General Dynamics Corporation					X	
Grupo México S.A.B. de C.V.		X				
Guangdong Investment Ltd.				X		
Hanwha Chemical Corporation					X	
Hanwha Corporation					X	
Hanwha Life Insurance					X	
Harris Corporation					X	
Honeywell International Inc.					X	

BEDRIJF	MENSENRECHTEN	FUNDAMENTELE ARBEIDSRECHTEN	CORRUPTIE	MILLIEU	WAPENS	KLANT- EN PRODUCTINTEGRITEIT
Huadian Power International Corporation Ltd.				X		
Huaneng Power International Inc.				X		
IOI Corporation Berhad	X			X		
Jacobs Engineering Group Inc.					X	
Kuala Lumpur Kepong Berhad	X	X				
Larsen & Toubro Ltd.					X	
Leonardo Finmeccanica SpA					X	
Lockheed Martin Corporation					X	
MDU Resources Group, Inc.				X		
Motovilikha Plants JSC ¹					X	
NiSource Inc.				X		
Norilsk Nickel				X		
NORINCO International Cooperation Ltd. ¹					X	
Northrop Grumman Corporation					X	
NTPC Ltd.				X		
Oil and Natural Gas Corporation	X	X		X		
Orbital ATK, Inc. ¹					X	
PAO Severstal		X				
PetroChina Company Ltd.	X		X	X		
Petróleo Brasileiro S.A. - Petrobras			X			
Petróleos Mexicanos		X				
PGE Polska Grupa Energetyczna SA				X		
Poongsan Corporation ¹					X	
PT Adaro Energy				X		
Raytheon Company					X	
Rheinmetall AG ¹					X	
Rio Tinto PLC	X			X		
Rockwell Collins, Inc.					X	
Rolls-Royce Holdings PLC					X	
Safran SA					X	
Serco Group PLC					X	
Singapore Technologies Engineering Ltd.					X	
Southern Copper Corporation	X	X		X		
Splav SRPA ¹					X	
Tauron Polska Energia				X		
Textron Inc.					X	
Thales SA					X	
The Boeing Company					X	
The Kroger Co.					X	
Tokyo Electric Power Company Holdings, Inc.	X					
Vedanta Limited	X			X		
Vedanta Resources PLC	X			X		
Wal-Mart de Mexico S.A.B. de C.V.		X	X			
Wal-Mart Stores Inc.		X			X	
Yanzhou Coal Mining Company Ltd.				X		
Zijin Mining Group Co. Ltd.	X			X		

¹ Hoewel dit bedrijf op dit moment niet in ons beleggingsuniversum voorkomt, hebben wij het onderzocht naar aanleiding van signalen van omstreden activiteiten. Als resultaat van dit onderzoek is besloten het bedrijf preventief uit te sluiten van investeringen. Huidige uitsluitingen (bedrijven)

7.2 HUIDIGE UITSLUITINGEN (STAATSOBLIGATIES)

LAND	EU- OF VNWAPENEMBARGO'S	FREEDOM HOUSE 'NIET VRIJ'	TRANSPARENCY INTERNATIONAL CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX	WERELDBANK WORLD GOVERNANCE INDICATORS
Afghanistan		X	X	X
Algerije		X		X
Angola		X	X	X
Azerbeidzjan		X	X	X
Bahrein		X		
Bangladesh			X	X
Bolivia				X
Brunei		X		
Burundi		X	X	X
Centraal-Afrikaanse Republiek	X	X	X	X
China	X	X		
Cambodja		X	X	X
Comoren			X	X
Cuba		X		
Democratische Republiek Congo(Congo-Kinshasa)		X	X	X
Djibouti		X		X
Dominicaanse Republiek			X	
Ecuador				X
Egypte	X	X		X
Equatoriaal-Guinea		X		X
Eritrea	X	X	X	X
Ethiopië		X		X
Gabon		X		X
Gambia		X	X	X
Georgië		X		
Guatemala			X	X
Guinee			X	X
Guinee-Bissau			X	X
Guyana			X	
Haiti			X	X
Honduras			X	X
India		X ¹		
Irak		X	X	X
Iran	X	X	X	X
Israël		X ¹		
Ivoorkust	X		X	X
Jemen		X	X	X
Jordanië		X		
Kameroen		X	X	X
Kazachstan		X	X	
Kenia			X	X
Kirgizië			X	X
Laos		X	X	X
Libanon			X	X
Liberia				X
Libië	X	X	X	X
Madagaskar			X	X
Mali			X	X
Marokko		X ¹		
Mauritanië		X	X	X
Moldavië		X ¹		

LAND	EU- OF VNWAPENEMBARGO'S	FREEDOM HOUSE 'NIET VRIJ'	TRANSPARENCY INTERNATIONAL CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX	WERELDBANK WORLD GOVERNANCE INDICATORS
Mozambique			X	X
Myanmar	X	X	X	X
Nepal			X	X
Nicaragua			X	
Niger				X
Nigeria			X	X
Noord-Korea	X	X	X	X
Oeganda		X	X	X
Oekraïne		X ¹	X	X
Oezbekistan		X	X	X
Oost-Timor			X	X
Pakistan		X ¹	X	X
Palestina (West Bank en Gaza)		X		X
Papoea-Nieuw-Guinea			X	
Paraguay			X	X
Qatar		X		
Republiek Congo (Congo-Brazzaville)		X	X	X
Rusland	X	X	X	X
Rwanda		X		
Saoedi-Arabië		X		
Sierra Leone			X	X
Soedan	X	X	X	X
Somalië	X	X	X	X
Swaziland		X		X
Syrië	X	X	X	X
Tadzjikistan		X	X	X
Tanzania			X	
Thailand		X		
Togo			X	X
Tsjaad		X	X	X
Turkmenistan		X	X	X
Venezuela			X	X
Verenigde Arabische Emiraten		X		
Vietnam		X	X	
Wit-Rusland	X	X	X	X
Zimbabwe	X	X	X	X
Zuid-Soedan	X	X	X	X

1 Deze landen worden als 'vrij' beschouwd door Freedom House, maar betwiste gebieden binnen hun grenzen worden beschouwd als 'niet vrij'.

7.3 CO₂-VOETAFDRUK VAN BELEGGINGEN

Fonds	AUM 30-12-2016	CO ₂ -UITSTOOT FONDS (IN TON CO ₂ -EQUIVALENT) 30-12-2016	CO ₂ -UITSTOOT BENCHMARK (IN TON CO ₂ -EQUIVALENT) 30-12-2016
SNS Europa Aandelenfonds	€ 44.711.811	3.511	5.509
SNS Euro Aandelenfonds	€ 63.158.172	4.959	7.782
SNS Amerika Aandelenfonds	€ 12.373.372	789	834
SNS Azië Aandelenfonds	€ 8.300.385	756	963
SNS Wereld Aandelenfonds	€ 124.689.111	3.607	5.376
SNS Opkomende Landen Aandelenfonds	€ 3.120.669	284	585
SNS Euro Vastgoedfonds	€ 20.160.041	57	72
SNS Euro Liquiditeitsfond	€ 8.665.979	30	.. ¹
SNS Euro Obligatiefonds	€ 96.308.961	2.336	3.097
SNS Euro Mixfonds	€ 161.013.195	4.222	6.397
SNS Optimaal Blauw	€ 1.080.260	5	6
SNS Optimaal Geel	€ 15.589.133	162	215
SNS Optimaal Oranje	€ 61.910.042	713	993
SNS Optimaal Rood	€ 54.879.943	743	1.095
SNS Optimaal Paars	€ 93.938.923	2.186	3.258
SNS Profiel Blauw	€ 23.857.199	165	176
SNS Profiel Geel	€ 48.274.227	969	1.118
SNS Profiel Oranje	€ 69.009.717	3.818	3.942
SNS Profiel Rood	€ 26.508.281	3.555	3.528
SNS Profiel Paars	€ 13.298.357	3.077	3.043
RZL Europa Aandelenfonds	€ 237.288.724	18.631	29.238
RZL Euro Aandelenfonds	€ 377.134.784	29.611	46.469
RZL Amerika Aandelenfonds	€ 55.252.400	3.523	3.723
RZL Azië Aandelenfonds	€ 9.714.671	884	1.127
RZL Wereld Aandelenfonds	€ 416.635.255	12.052	17.963
RZL Opkomende Landen Aandelenfonds	€ 3.206.128	292	601
RZL Euro Vastgoedfonds	€ 53.272.064	150	190
RZL Euro Liquiditeitsfond	€ 87.589.399	302	.. ¹
RZL Euro Obligatiefonds	€ 734.345.194	17.809	23.614
RZL Euro Mixfonds	€ 1.504.356.006	39.447	59.771
RZL Optimaal Blauw	€ 8.665.363	42	46
RZL Optimaal Geel	€ 38.497.558	401	532
RZL Optimaal Oranje	€ 258.793.615	2.982	4.152
RZL Optimaal Rood	€ 26.939.228	365	538
RZL Optimaal Paars	€ 19.540.281	1	1
ACTIAM Responsible Index Fund Equity Europe (FBI)	€ 1.205.168.254	139.245	148.496
ACTIAM Responsible Index Fund Equity Europe-A (Pf)	€ 321.063.140	37.050	39.560
ACTIAM Responsible Index Fund Equity North America-A (Pf)	€ 599.463.169	39.270	37.147
ACTIAM Responsible Index Fund Equity North America-B (FGR)	€ 1.367.123.125	89.482	84.717
ACTIAM Responsible Index Fund Equity Pacific (FGR)	€ 583.037.587	67.992	67.626
ACTIAM Responsible Index Fund Equity Em Markets (FGR)	€ 215.404.208	36.674	40.400
ACTIAM Verantwoord Index Aandelenfonds Europa	€ 53.974.688	6.236	6.651
ACTIAM Verantwoord Index Aandelenfonds Noord-Amerika	€ 78.407.520	5.132	4.859
ACTIAM Verantwoord Index Aandelenfonds Pacific	€ 47.307.351	5.517	5.487
ACTIAM Verantwoord Index Aandelenfonds Wereld	€ 921.542.381	32.454	31.456
Zwitserleven Aandelenfonds	€ 98.907.226	7.692	12.187
Zwitserleven Europees Aandelenfonds	€ 866.962.218	68.508	106.824
Zwitserleven Obligatiefonds	€ 259.403.527	6.584	8.341
Zwitserleven Geldmarktfonds	€ 24.326.477	87	.. ¹
Zwitserleven Governmentbond 10+	€ 480.010.574	1.191	1.195

1 Deze fondsen hebben geen benchmark of een benchmark waarvan de CO₂-voetafdruk slechts voor een deel berekend kon worden.

Fonds	AUM 30-12-2016	CO ₂ -UITSTOOT FONDS (IN TON CO ₂ -EQUIVALENT) 30-12-2016	CO ₂ -UITSTOOT BENCHMARK (IN TON CO ₂ -EQUIVALENT) 30-12-2016
Zwitserleven Credits	€ 422.902.128	58.929	68.104
Zwitserleven Wereldaandelen	€ 1.510.091.897	45.642	47.220
Zwitserleven Vastgoedfonds	€ 153.180.490	545	545
Zwitserleven Selectie Fonds	€ 364.443.644	1.825	215 ¹
Zwitserleven Mixfonds	€ 363.950.635	9.690	14.460
Zwitserleven Horizonfonds 2020-2024	€ 125.108.225	475	520
Zwitserleven Horizonfonds 2025-2029	€ 262.803.732	1.507	1.615
Zwitserleven Horizonfonds 2030-2034	€ 292.465.532	2.809	2.960
Zwitserleven Horizonfonds 2035-2039	€ 109.194.781	1.049	1.105
Zwitserleven Horizonfonds 20+	€ 470.492.433	4.519	4.761
Zwitserleven HorizonRentefonds	€ 147.834.455	740	815
Zwitserleven Institutioneel Credits	€ 109.351.564	15.238	17.610
Zwitserleven Medium Duration Fonds	€ 930.117.486	2.835	- ¹
Zwitserleven Long Duration Fonds	€ 1.175.345.938	3.252	- ¹
Zwitserleven Ultra Long Duration Fonds	€ 824.073.985	2.650	- ¹
1 Deze fondsen hebben geen benchmark of een benchmark waarvan de CO ₂ -voetafdruk slechts voor een deel berekend kon worden.			

Disclaimer

Deze Disclaimer is van toepassing op de in deze presentatie en/of dit document opgenomen commerciële informatie (hierna: de Informatie) die door ACTIAM N.V. (hierna: ACTIAM) aan de ontvanger wordt aangeboden. Door het in ontvangst nemen van deze Informatie accepteert de ontvanger de toepasselijkheid van deze Disclaimer.

ACTIAM streeft ernaar nauwkeurige en actuele informatie te verschaffen uit betrouwbaar geachte bronnen. ACTIAM kan echter de nauwkeurigheid en volledigheid van de Informatie niet garanderen en aan de Informatie kunnen geen rechten worden ontleend. De Informatie kan technische of redactionele onnauwkeurigheden of typografische fouten bevatten. ACTIAM geeft geen garanties, expliciet of impliciet, aangaande de vraag of de Informatie die middels deze presentatie en/of dit document verkregen is nauwkeurig, volledig of actueel is. ACTIAM is niet verplicht om de verstrekte Informatie bij te werken of onnauwkeurigheden of fouten te herstellen.

De ontvanger zal ACTIAM inclusief haar bestuurders, management en medewerkers niet aansprakelijk stellen voor eventuele tekortkomingen in deze Informatie.

De waarde van beleggingen kan fluctueren en resultaten behaald in het verleden bieden geen garantie voor de toekomst. Het bespreken van risico's in de Informatie dient niet beschouwd te worden als een volledige opsomming van alle voorkomende risico's. De hier vermelde Informatie dient door de ontvanger niet te worden geïnterpreteerd als zakelijk, financieel, beleggings-, hedging-, handels-, juridisch, regelgevend, belasting-, of boekhoudkundig advies. De belegger dient zelf elders onafhankelijk advies in te winnen. Ook dient deze informatie niet beschouwd te worden als een aanbod om producten te kopen, te verkopen of te investeren. Op producten en diensten genoemd in deze Informatie zijn mogelijk specifieke voorwaarden van toepassing die geraadpleegd dienen te worden voordat tot een transactie besloten wordt.

De ontvanger van de Informatie is zelf verantwoordelijk voor de wijze waarop de ontvanger de Informatie gebruikt. De op die Informatie gebaseerde beslissingen zijn voor rekening en risico van de ontvanger.

Deze Informatie wordt de ontvanger uitsluitend aangeboden voor eigen gebruik en de ontvanger zal deze Informatie slechts aan derden ter beschikking stelling na schriftelijke toestemming van ACTIAM.

Nederlands recht is van toepassing op deze Disclaimer.

